

Marin kielten menneen ajan tempusten evidentialisuudesta ja modaalisuudesta

Taustaa

Toisilleen läheistä sukua olevien marilaiskielten niitty- ja vuorimarin (jatkossa marin) finititativituksen monimutkaisimpia osia on tempusjärjestelmä, joka koostuu morfologisesti tunnusmerkittömän menemättömän ajan muodon lisäksi kuudesta eri menneen ajan muodosta. Menneen ajan tempuksista käytössä selvästi yleisimpiä ovat kaksi morfologisesti yksinkertaista muotoa, kun taas 'olla'-apuverbin avulla muodostettavat neljä liittomuotoa esiintyvät rajoitetummin. Kieliopillisesta keskeisyydestään huolimatta aikamuotojen semantiikka on edelleen yksi marin peruskieliopin vaikeaselkoisimpia alueita.

Marin kuusi menneeseen viittaavaa aikamuotoa jaetaan tavallisimmin kolmeen pariin. Ensimmäisen parin muodostavat yksinkertaiset muodot I ja II preteriti, toisen parin jäseniä kutsutaan I ja II liittoperfektiksi, ja viimeiset kaksi liittomuotoa eli I ja II liittoperfektit muodostavat kolmannen parin (Alhoniemi 1985: 110–122). Koko tempusjärjestelmän läpäisevän binaarisen vastakkainasettelun syyksi on esitetty evidentialisuutta eli kielellistä informaatiolähteen merkintää. Kunkin tempusparin ensimmäisen jäsenen katsotaan ilmaisevan suoraa havainnointia eli puhujan itse kokemia tapahtumia (I tyyppi) ja toisen jäsenen taas erilaisia epäsuoran havainnoinnin tapoja (II tyyppi) (Pengitov, Galkin & Isanbajev 1961: 184–197; Alhoniemi 1985: 120–122; Utšajev 1985: 43–55; Savatkova 2002: 200–207). Vaikka informaatiolähteellä onkin jokin rooli marin menneen ajan tempusten vaihtelussa, käytännössä pelkkä evidentialisuuteen perustuva selitys on osoittautunut riittämättömäksi. Esimerkiksi II

preteritiä käytetään runsaasti myös suoran tiedonsaannin konteksteissa (Skribnik & Kehayov 2018: 537), eikä informaatiolähde toisaalta ole relevantti kategoria kaikissa ympäristöissä (Golosov & Kozlov 2018).

Evidentialisuuden lisäksi aikamuodoilla on runsaasti erilaisia ei-spatialisia merkityksiä. Liittoimperfektit kuvaavat pitkäkestoista tai rajoittamatonta tekemistä, kun taas liittoperfektit esiintyvät joko kuvaamassa tapahtumaa, joka on päättynyt ennen seuraavan alkua, tai viittaamassa ajalliseen kaukaisuuteen (Alhoniemi 1985: 121–122; Utšajev 1985: 53–55). Myös yksinkertaisilla tempuksilla on runsaasti ei-evidentialisia funktioita: niillä otetaan kantaa muun muassa ajalliseen etäisyyteen ja tapahtuman sisäiseen rakenteeseen (esim. Pengitov ym. 1961: 184; Utšajev 1985: 45).

Tämä kirjoitus pohjaa pro gradu -tutkielmaani (Spets 2020). Pyrin havainnollistamaan, miten näin suuri määrä semanttisia muuttujia korreloi keskenään ja millainen on evidentialisuuden rooli marin menneen ajan tempusjärjestelmässä. Aineistonani on proosatekstistä koostuva korpusaineisto (niittymarin-kielinen PM/MaE ja vuorimarin-kielinen PM/MaW), jonka avulla esitän, että

1. R. M. W. Dixonilta (2012: 1–6) periytyvä käsite *ei-spatialinen tapahtumaympäristö* (engl. *non-spatial setting*) tarkoittaa niitä kielellisiä kategorioita, joista käytetään myös lyhennettä *TAM* (sanoista *tempus*, *aspekti*, *modaalisuus*) ja nykyään joskus lyhennettä *TAME*, jossa aiemmin modaalisuuden alalajina pidetty *evidentialisuuskin* on mukana. Ei-spatialisuus on käsitteenä neutraali, sillä toisin kuin lyhennesanoja, sitä ei tarvitse päivittää tutkimuksen tuottaessa uutta tietoa eri kategorioiden välisistä yhteyksistä, ja se sopii kaikkien kielten kuvaukseen riippumatta siitä, erottavatko ne kieliopissaan kaikkia edellä mainittuja kategorioita.

evidentiaaliset merkitykset aktivoituvat tietynlaisissa konteksteissa yhdessä muiden ei-spatiaalisten merkitysten kanssa. Jäljempänä kiinnitän erityistä huomiota modaalisiin merkityksiin, joiden roolia suoraan ja epäsuoraan havainnointiin liitettyjen tempusten vaihtelussa ei ole aiemmin juuri käsitelty, ja osoitan, että evidentiaalisuuden typologian kannalta marista löytyy niin odotuksenmukaisia kuin harvinaisiakin piirteitä. Keskityn kirjoituksessani enimmäkseen yksinkertaisiin muotoihin eli I ja II preteritiin, sillä liittomuotojen kannalta aineistoni on puutteellinen: II tyyppin liittoaikamuotoja ei aineistossani esiinny.

Käsitelen seuraavissa luvuissa evidentiaalisuuden yleistä luonnetta sekä marin evidentiaalisuuden typologiaa. Sen jälkeen analysoin aineistosta keräämiäni esimerkkejä. Lopuksi esitän yhteenvedon tuloksista.

Evidentiaalisuus kielellisenä kategoriana

Evidentiaalisuudella tarkoitetaan kielellisiä keinoja, joilla puhuja viittaa välittämänsä informaation alkuperään. Kyseessä on merkitysala, jota on tarvittaessa mahdollista ilmaista kaikissa kielissä joko kieliopillisesti tai leksikaalisesti (Diebold & Smirnova 2011: 1). Keskityn tässä ainoastaan evidentiaalisuuden kieliopilliseen ilmaisemiseen.

Evidentiaalisuuden typologiassa erotetaan kuusi semanttista parametria eli tiedonhankkimistapaa, joille löytyy kieliopillistuneita markkereita maailman kielistä (Aikhenvald 2004: 63–64). Nämä voi jaotella kolmeen ryhmään. Ensimmäisiä parametreja ovat aistikeinot, visuaalinen tiedonsaanti sekä muilla aisteilla hankittu informaatio. Toisen ryhmän muodostavat kognitiiviset tiedonhankintakeinot, joiksi kutsutaan päättelyä ja olettamusta. Päättelyssä puhuja perustaa arvelunsa aineelliseen vihjeeseen ja olettamuksessa

aineettomiin seikkoihin, kuten loogiseen arvaukseen tai yleistietoon. Kolmannen ryhmän tiedonsaantikeinoja ovat kuulopuheen tyypit reportatiivisuus ja kvotatiivisuus. Reportatiivisuudessa on kyse siitä, että alkuperäistä tiedonvälittäjää ei identifioida, kun taas kvotatiivisuudessa hänet mainitaan. Marissa ei erikseen eroteta eri aistikeinoja, vaan kaikkia koodaa sama muotoaines, joten marin tutkimuksessa käytetyn suoran ja epäsuoran tiedonsaannin rajan voi sanoa kulkevan aistimisen ja muiden tapojen välissä.

Kieliä voidaan tyyppitellä sen mukaan, miten niissä toteutuvat edellä esittelemäni parametrit. Yleisimpiä ovat pienet binaariset järjestelmät (Plungian 2011: 40), joissa parametrit jakautuvat kahden informaatiolähdettä ilmaisevan muodon kesken. Tällaisista systeemeistä on erotettavissa muutamia typologisia alaryhmiä, joista esittelen marin kannalta kiinnostavimmat. Ensimmäiseen tyyppiin kuuluvat kielet, joissa erotetaan toisistaan suora ja epäsuora tiedonsaanti. Tällaisissa kielissä on siis yksi muoto, joka viittaa kaikissa konteksteissa suoraan havainnointiin, ja yksi muoto, jolla on yhtä suoraviivainen epäsuoran tietolähteen merkitys (Aikhenvald 2004: 26–29). Toinen tyyppi koostuu kielistä, joissa on yksi epäsuoran havainnointin muoto ja yksi kokoomamuoto, jolla ilmaistaan kaikkea ei-epäsuoraa havainnointia. Ei-epäsuora muoto kattaa luonnollisesti suoran havainnoinnin tilanteet, mutta sitä käytetään myös silloin, kun puhuja ei koe informaatiolähteeseen viittaamista tilanteessa relevantiksi. Tällainen ei-epäsuoruuden muoto ei siis tarkkaan ottaen ole evidentiaalisuuden ilmaisin lainkaan vaan eräänlainen neutraali muoto, jonka voi kontekstuaalisesti tulkita minkä tahansa havainnointitavan ilmaimeksi. (Mts. 29–31, 39–41, 76.) Jäljempänä pohdin kyseisen jaon toimivuutta marin kaltaisessa järjestelmässä, jossa evidentiaaliset merkitykset ovat riippuvaisia muista ei-spatiaalisista merkityksistä.

Evidentiaalisuuden suhteesta muihin kielellisiin ilmiöihin

Useissa kielissä evidentiaalisuutta ei merkitä kaikkialla verbiparadigmassa, vaan informaatiolähdettä saatetaan ilmaista vain jonkin tietyn semanttisen tai muodollisen kategorian yhteydessä. Evidentiaalisuuden ilmaiseminen kytkeytyy lisäksi monesti temporaalisuuden, aspektuaalisuuden ja modaalisuuden ilmaisemiseen, ja merkityssuhteet ovat usein monimutkaisia. (Aikhenvald 2004: 241.)

Marissa informaatiolähdettä voidaan merkitä kieliopillisesti ainoastaan osana menneen ajan ilmaisua, kun taas menemätön aika on evidentiaalisuuden suhteen neutraali. Tällainen tilanne on tylogisesti hyvin tavallinen (Forker 2018: 66–67), sillä informaatiolähteen ilmaiseminen on luonnollisempaa puhuttaessa menneistä tapahtumista kuin tulevasta, jotka eivät ole vielä toteutuneet. Samoin evidentiaalisuuden ilmaisu voi rajoittua esimerkiksi vain väitelauseisiin, päälauseisiin tai reaaliiseen modaalisuuteen (Aikhenvald 2004: 270). Tarkastellen jäljempänä marin evidentiaalisuutta ainoastaan indikaatiivisissa väitelauseissa, kun taas kysymysten tai tunnusmerkkisten modusten mahdollisen evidentiaalisuuden olen jättänyt tutkimukseni ulkopuolelle.

Maailman kielissä on yleistä niin ikään se, että evidentiaalisuutta ilmaisevaan muotoainekseen liittyy myös joihain muita ei-spatiaalisia merkityksiä. Kahden evidentiaalisuuden muodon kielissä informaatiolähteen epäsuoruutta merkitsevien muotojen yleisimpiä sivumerkityksiä on miratiivisuus eli puhujan yllättyneisyyden ilmaus. Miratiivisuudessa on kyse siitä, että puhuja on itse havainnut tapahtuman, mutta käyttää epäsuoraan tiedonsaantiin viittaavaa muotoainesta osoittaakseen, että tapahtuman tulos on hänen odotustensa vastainen. Miratiivisuus ei lähtökohtaisesti kuulu evidentiaa-

lisuuden vaan pikemminkin modaalisuuden piiriin, jossa otetaan kantaa tapahtuman todellisuussuhteeseen. Aikhenvaldin (2004: 195–204) mukaan evidentiaalisten muotojen miratiiviset laajennukset käyvät kielissä sitä harvinaisemmiksi, mitä yksityiskohtaisemmista evidentiaalisista järjestelmistä on kyse. Toisin sanoen mitä suppeampi kielen evidentiaalinen systeemi on, sitä todennäköisemmin siinä ilmaistaan myös modaalisuutta. Toisella tavalla evidentiaalisten järjestelmien modaalisuutta voi testata tutkimalla, miten kielessä merkitään historiallisia tosiasioita. Mikäli tapahtumat, joita puhuja ei ole nähnyt mutta jotka ovat varmoja, merkitään samoin kuin suora havainnointi, järjestelmän perusluonne ei olekaan evidentiaalinen vaan modaalinen, vaikka muodoilla yksinkertaisissa konteksteissa olisi myös informaatiolähteen ilmaisemisen merkitys. (Plungian 2011: 32.)

Marin tempusten ajallisista ja aspektuaalisista ominaisuuksista

Marin menneen ajan tempuksia voidaan lähestyä eri tekstiympäristöistä ja viittaussuhteista käsin. Golosov ja Kozlov (2018: 168–188) jakavat tekstiympäristöt dialogiin ja narraatioon. Heidän mukaansa aikamuotojen aspektuaalis-temporaaliset sekä evidentiaaliset sisällöt riippuvat siitä, kummassa ympäristössä verbimuodot esiintyvät. Narraatio on heidän mukaansa yhden ja saman, usein kaikkitietävän kertojan kuvailua. Siinä kuuluja ikään kuin siirretään tapahtuma-aikaan ja -paikkaan, jossa hän on havainnoitsijana samassa kokijan roolissa kuin kertoja. Dialogissa puhuja kertoo menneistä tapahtumista, joihin ei samaistuta niin kuin niitä elettäisiin taas uudestaan. Narraatiossa evidentiaaliset merkitykset neutraalistuvat, sillä kognitiivisesti kaikkitietävän kertojan kerronnassa informaatiolähde pysyy samana. Ajallisista ja aspektuaalisista ominaisuuksista narraatiossa aktivoituu kompositionaalisuus,

jolla Dixon (2012: 34–35) tarkoittaa juonen aktiivisten etenemiskohtien ja passiivisten taustojen erottelua. Ilmiötä voidaan lähestyä myös näkökulma-aspektin ja ulkoisen aspektin käsitteillä (ks. esim. Smith 1997: 3; Lauranto 2017: 165–168). Tapahtuma nähdään perfektiivisenä silloin, kun se toimii kerronnassa kulminaatiopisteenä, joka ei tapahtumisensa jälkeen enää jatku, ja imperfektiivisenä silloin, kun kyseessä on toisen tapahtuman kanssa samanaikainen taustatapahtuma. Näkökulma-aspekti on siis aina sidoksissa juonenkuljetukseen. Tällainen narratiivinen diskurssinjärjestely on marissa kieliopillistunut siten, että juonta kuljettavat perfektiiviset käännökohdat merkitään I preteritillä, kun taas II preteriti on imperfektiivisten taustatapahtumien merkitsijä. Tätä havainnollistaa esimerkki 1.

(1)

<i>Varažam</i>	<i>Fedja</i>	<i>izaž</i>
sitten.PX3SG.ACC	Fedja	isoveli.PX3SG
<i>ümbak</i>	<i>ončale.</i>	<i>Pavel</i>
PO.päälle	katsoa.PST1.3SG	Pavel
<i>sangažam</i>	<i>kuptarten,</i>	
otsa.PX3SG.ACC	rypistää.CONV	
<i>joškargen</i>	<i>šinčän.</i>	
punastua.CONV	istua.PST2.3SG	
<i>Kampekam</i>	<i>tudo</i>	<i>tügen</i>
makeinen.ACC	3SG	koskea.PST2
<i>ogəl.</i>	<i>– Məj tidəm</i>	<i>kočkaš</i>
NEG.3SG	1SG tämä.ACC	syödä.INF
<i>om</i>	<i>tünjal,</i>	<i>erkən</i>
NEG.1SG	alkaa.CNG	hiljaa
<i>kalasəš</i>	<i>Pavel.</i>	
sanoa.PST1.3SG	Pavel	

’Silloin Fedja vilkaisi veljeensä Paveliin. Tämä istui otsa rypyssä ja punastuneena. Makeisiin hän ei ollut koskenut. – Minä en rupea syömään niitä, Pavel sanoi hiljaa.’ (PM/MaE: 262–265)²

2. Esimerkkien translitterointi noudattaa Alhoniemen (1985) vastaavaa seuraavin poikkeuksin:

Niin kuin esimerkiksi näkyy, verbin sisäisen aspekti on alisteinen juonenrakennukselle, sillä esimerkiksi ’koskea’-verbi on leksikaaliselta aspektimerkitykseltään teellinen, mutta tässä näkökulma on kiellettyjen makeisten koskettamattomuuden jatkumisessa ympärillä olevista tapahtumista huolimatta (ja sitä kuvastaa osaltaan suomenkielisen käännöksen pluskvamperfekti).

Dialogissa yksinkertaisten muotojen tulkinta riippuu ilmaisun temporaalisesta etäisyydestä eli ajallisesta läheisyydestä tai kaukaisuudesta. Sekä I että II preteriti voivat esiintyä niin vastikään kuin kauan sitten tapahtuneen kuvaajina mutta eri ehdoin ja eri merkityksissä. Lähimenneisyyteen (ja usein myös samassa paikassa tapahtuneeseen tapahtumaan) viittaava I preteriti ilmaisee, että sanottu perustuu puhujan omaan havaintoon, kuten esimerkissä 2, jossa puhuja kertoo, mitä hän näki:

(2)

– Kavštavičə məčkə keš,
kaalitarha PO.läpi mennä.PST1.3SG
piš pəsən aškedə – –
todella nopeasti astella.PST1.3SG

’Meni kaalitarhan poikki, kulki todella nopeasti – –’ (PM/MaW: 641)

Lähimenneisyyteen viittaavan II preteritin käyttö taas saa aikaan resultatiivisen eli tulosta korostavan luennan, joka useimmiten tulkitaan niin, että itse tapahtumaprosessia ei havaittu vaan tieto perustuu pelkän tuloksen avulla päättyneeseen, kuten esimerkissä 3. Siinä puhuja ei nähnyt veljen lähestymistä vaan ainoas-

ы = ə, ёi = ə, в = v, г = g, д = d, niittymarin ч = č. Esimerkeissä esiintyvät venäjänkieliset henkilönimet on translitteroitu SFS 4900 -standardin mukaisesti, jolloin esimerkiksi ы = y. Glossauksessa käytetyt lyhenteet on avattu kirjoituksen liitteessä.

taan huomaa tämän yhtäkkiä seisovan edessään.

(3)

– *Izam tolan!*
isoveili.PX1SG tulla.PST2.3SG

'Isoveli on tullut!' (PM/MaE: 158)

Tämä resultatiivien ja epäsuoran havainnoinnin yhteys on looginen, sillä molemmat ilmaisevat tilannetta, jossa itse tapahtumaprosessi on loppunut, mutta sen tulokset ovat nähtävillä (Comrie 1976: 110).

Kaikki resultatiivisuus ei kuitenkaan ole epäsuoraa evidentialisuutta, sillä varsinkin itse suoritettut teot voi tarvittaessa esittää tuloksen näkökulmasta, kuten esimerkiksi 4. Tässäkin on resultatiivisuuden vuoksi käytössä II preteriti, vaikka puhuja on itse tekijä.

(4)

– *Anža, tištə mən*
katsoa.IMP.2SG tässä 1SG
värəm kodenəm – –.
paikka.ACC jättää.PST2.1SG

'Katso, tähän olen jättänyt tilaa [jotta voit kirjoittaa siihen nimesi].' (PM/MaW: 759)

Kaukaiseen menneisyyteen viittaava II preteriti on modaalisesti tunnusmerkitön tempus, kun taas I preteriti on modaalisesti tunnusmerkkinen. Tästä on puhetta tämän kirjoituksen viimeisessä luvussa. Lyhyesti sanottuna II preteriti esittää tapahtuneen yksinkertaisena faktana, kun taas I preteriti tekee samalla olettamuksen tiedon mahdollisesta sopimattomuudesta kuulijan maailmankuvaan. Esimerkissä 5 puhuja kuvaa itse näkemäänsä vuosia siten tapahtunutta toimintaa, kun taas esimerkiksi 6 ilmaistaan historiallinen fakta.

(5)

– *En saj mlandəm škanže*
SUP hyvä maa.ACC REFL.3SG.DAT
pogen nalən!
kerätä.CONV ottaa.PST2.3SG

'Parhaan maan kahmi itselleen!' (PM/MaE: 669)

(6)

– *Kəmlə kokšə in*
kolmekymmentä kaksi.ORD vuosi.GEN
tādəm sovetskij vlastən
3SG.ACC neuvosto valta.GEN
təšmanvläžə puštənət.
vihollinen.PL.PX3SG tappaa.PST2.3PL

'Vuonna 1932 neuvostovallan viholliset murhasivat hänet.' (PM/MaW: 1586)

Plungianin (2011: 32) analyysi evidentialisten järjestelmien modaalisuudesta on siis faktuaalisuuden merkinnän suhteen marin kannalta epärelevantti, sillä yleistietoa ei merkitä suoraan havainnointiin yhdistyvällä I preteritillä, mutta toisaalta myöskään II preteriti ei ole pelkän epäsuoran tiedonsaannin muoto, vaan sen evidentialinen sisältö riippuu temporaalisuudesta ja aspektista. Marin ei-spatiaalisesti intersektionaalisessa tempusjärjestelmässä sen paremmin modaalisuus kuin evidentialisuuskaan ei reaalistu muista ei-spatiaalisista ilmiöistä irrallaan.³

Tempusten jakautuminen evidentialisten parametrien kesken

Informaatiolähteen merkitsemisen kannalta yksinkertaiset muodot osoittavat

3. Kuten todettua, liittomuotojen temporaaliset ja aspektuaaliset merkitykset ovat selvemmät kuin yksinkertaisten tempusten, joten niiden evidentialiset sisällöt eivät riipu kulloisestakin ympäristöstä.

epäsymmetriaa. Evidentiaalisuudella on rooli marin tempusparadigmassa siinä mielessä, että epäsuorassa tiedonsaannissa eli päättelyssä ja olettamuksissa sekä kuulopuheessa II preteriti on ainoa tempus, mutta aistimisen kautta saatua tietoa voidaan ilmaista sekä I että II preteritillä. Aistimisessa tempusvalintaa motivoivat siis ei-evidentiaaliset syyt, joihin kuuluvat jo esitellyt temporaalisuus ja aspektuaalisuus sekä myöhemmin käsiteltävä modaalisuus.

Esimerkeissä 7–10 on käytössä II preteriti. Se on ainoa yksinkertainen tempus, joka voi esiintyä tilanteissa, joissa tieto on saatu päättelöllä, olettamalla tai kuulopuheen kautta. Tosin on huomattava, että kaikki kyseiset tiedonsaantitavat kuvaavat yleensä toimia, jotka ovat tapahtuneet kaukaisessa menneisyydessä. Päättelyä edustaa esimerkki 7, jossa puhujalla on näkyviä vihjeitä henkilön humaltumisesta.

(7)

Ruštən, šonaltš Pavel.
humaltua.PST2.3SG ajatella.PST1.3SG Pavel

‘[tarkkailtaessa henkilön käytöstä]
Hän on humaltunut, ajatteli Pavel.’
(PM/MaE: 726)

Olettamusta kuvaavassa esimerkissä 8 puhuja perustaa sanomisensa loogiseen arvaukseen ja yleisiin tietoihinsa maailmasta.

(8)

– *Nuno kokašt dek*
3PL täti.PX3PL PO.luokse
purenət, Tonkij Grivkaš
mennä.sisään.PST2.3PL Kapea Harju.ILL

‘[Pohditaan, missä kadonneet henkilöt voisivat olla.] He ovat varmaan menneet tätinsä luo Kapealle Harjulle.’
(PM/MaE: 1470)

Esimerkit 9–10 edustavat kuulopuhetta. Esimerkissä 9 on kyse reportatiivisuudesta, jossa informaatiolähdettä ei identifioida.

(9)

– *Ukrainəštə dā Kubaŋəštə*
Ukraina.INE ja Kuban.INE
χresaŋvlə uže kolχozvləškə
talonpoika.PL jo kolhoosi.PL.ILL
ušnenət, a kulakvlə
liittyä.PST2.3PL mutta kulakki.PL
äptärtənət.
häiritä.PST2.3PL

‘Ukrainassa ja Kubanissa talonpojat ovat yhtyneet jo kolhooseihin, mutta kulakit häiritsivät.’ (PM/MaW: 85)

Esimerkissä 10 on puolestaan kysymys kvotatiivisuudesta. Tekstissä on aiemmin kerrottu, että tiedot ovat peräisin pioneerien kirjoittamasta paljastuskirjeestä. Niin sanotussa kuulopuheessa tieto voi siis perustua myös kirjoitettuun tekstiin.

(10)

– *Silinən rok loš*
Silin.GEN maa PO.sisään
majəmə kindəžəm
kätkeä.PRTC.PASS vilja.PX3SG.ACC
monət, a
löytää.PST2.3PL kun.taas
Šitrakovənəm oruzijəm.
Šitrakov.GEN.ACC ase.ACC

‘He löysivät Silinin maahan kätkemän viljan ja Šitrakovin aseet.’ (PM/MaW: 1274)

Kuten totesin, aineistoni suurin puute on, että se ei sisällä yhtäkään epäsuoraan havainnointiin liitettävää II tyyppin liittotempusta. Jossain määrin liittomuotojen evidentiaalisuus näyttää kuitenkin olevan symmetrisempää kuin yksin-

kertaisten tempusten. Kaikki aineistoni I tyyppin liittomuodot esiintyvät suoran havainnoinnin konteksteissa, ja tutkimuskirjallisuudessa käsitellyt esimerkit dialogisista II tyyppin muodoista ovat kaikki evidentialisesti epäsuoria eli edustavat joko kognitiivisia tiedonsaantitapoja tai kuulopuheen muotoja (Pengitov ym. 1961: 192–197; Alhoniemi 1985: 121–122; Utšajev 1985: 51–52, 55; Nelson & Vedernikova 2017: 24). Suorassa havainnoinnissa käytettyjä liittomuotoja edustavat esimerkit 11–12. Esimerkin 11 liittoperfekti viittaa tässä kaukaiseen menneisyyteen.

(11)

– Šarnem,	məj
muistaa.PRS.1SG	1SG
dekem	Trofim
PO.luokse.PX1SG	Trofim
<i>tolən ələ</i> – –.	
tulla.COMB.PERF1	

’Muistan, kuinka Trofim kävi luonani – –.’ (PM/MaE: 1268)

(12)

– Dä vot ik čas anzac,	
ja PRT yksi tunti PO.ennen	
kənam Andrejən	
milloin Andrei.GEN	
šušəržəm	jalstem ələ – –.
haava.PX3SG.ACC	sitao.COMB.IMPFI

’Ja tuntia aiemmin, kun **olin sitomassa** Andrein haavaa – –.’ (PM/MaW1576)

Jos II tyyppin liittomuotoja ei tosiaanakaan käytetä suoran havainnoinnin konteksteissa, marin tempusparadigman voi sanoa jakautuvan evidentialisesti kahteen osaan. Liittomuotoparadigma edustaa tällöin edellä kuvatun kaltaista tyyppiä, jossa erotetaan järjestelmällisesti toisistaan suora ja epäsuora tiedonsaanti. Yksinkertaisten tempusten kohdalla ty-

pologisten viiteryhmiä etsiminen on vaikeampaa. Ne eivät sovi samaan tyyppiin kuin liittoaikamuodot, sillä II preteritiä käytetään myös aistihavainnoinnin kuvaamisessa. Valinta I ja II preteritin välillä riippuu pikemminkin muotojen kaikista muista ei-evidentialisista merkityksistä. Marin ei-spatialisen järjestelmän monimutkaisuus ei mahdollista preteritien evidentialisuuden luokittelua muista ilmiöistä irrallaan, eikä kieltä näin ollen voi tyyppitellä kyseisiin valmiiksi annettuihin ryhmiin. Typologisesti monenlaisten evidentialisten systeemien esiintyminen saman tempusparadigman sisällä ei liene kovin yleistä, sillä ilmiötä ei kuvata alan keskeisessä kirjallisuudessa (esim. Aikhenvald 2004).

Menneen ajan tempukset reaaliuksen merkitsiminä

Yksi modaalista eronteosta kulkee reaaliuksen ja irrealiuksen välillä (Dixon 2012: 22–29). Tässä jaossa realis on kategoria, joka viittaa yksinkertaistaen jo loppuneisiin tai parhaillaan käynnissä oleviin tapahtumiin, kun taas irrealis kuvaa vielä tapahtumattomia tiloja. Kun marissa viitataan menneeseen aikaan, reaaliuksen sisällön tulkinta riippuu aikamuodosta. Olen jakanut nämä reaaliuksen eri tulkintatyyppit kolmeen ryhmään, joista käytän nimiä miratiivisuus, kontrastiivisuus ja reaalistaminen. Kaikkien niiden tehtävänä on korostaa tapahtuneen todellisuutta mutta eri puheaktipersonien näkökulmasta. Olennaista on, että modaalisisina aikamuodot esiintyvät tempo-raalisten ominaispiirteidensä vastaisesti: I preteritillä viitataan kaukaiseen menneisyyteen ja II preteritillä taas lähimenneisyyteen. Aspektuaalisia ja evidentialisia rajojaan ne eivät kuitenkaan ylitä. Toisin sanoen I preteriti ei modaalisenakaan merkitse resultatiivisuutta tai evidentialista epäsuoruutta. Tempusten modaalisia keinoja voidaan käyttää siis ainoastaan,

kun kyse on aistitusta tai puhujan itse suorittamasta teosta.

Aiemmin esitelty miratiivisuus merkitsee puhujan kognitiossa tapahtuvan epäodotuksenmukaisuuden kokemuksen kielellistä merkintää. Kuvaillessaan tapahtuman yllätyksellisyyttä puhuja samalla korostaa sen reaalisuutta ja selventää, että kyseessä ei ole epätosite toteamus. Kuten todettua, binaarisissa evidentiaalisissa järjestelmissä epäsuoraan tiedonsaantiin liittyvä muoto kuvaa usein myös miratiivisuutta, ja näin on niin ikään marissa. Esimerkissä 13 puhuja käyttää II preteritiä, vaikka hän viittaa lähimenneisyyteen, ja ilmaisee tempusvalinnallaan, ettei oletanut juoksukilpailussa kyseistä lopputulosta.

(13)

– *Avaj, māj tudəm*
äiti.VOC 1SG 3SG.ACC
ončalten kodenam!
ohittaa.CONV jättää.PST2.1SG

’Äiti, minä **voitin** hänet!’ (PM/MaE: 1392)

Miratiivisuus on siis puhujan henkisen valmistautumattomuuden ilmaus. Kontrastiivisuus ja reaalistaminen ovat puolestaan kuulijasuuntautuneita tapoja korostaa reaalisuutta, ja niitä merkitään I preteritillä toisin kuin miratiivisuutta. Kontrastiivisuudessa puhuja olettaa, että hänen esittämänsä väite ei jollakin tavalla sovi yhteen kuulijan odotusten kanssa, joten poikkeava merkintä selventää reaalisuutta ja ennakoi näin ymmärtämisvaikeuksia. Kontrastiivisuutta edustava esimerkki 14 kuvaa kuulijasta mahdollisesti yllättävältä tuntuvan teon, sillä puhuja tietää kuulijan suhtautuvan kielteisesti hänen osallistumiseensa propagandakirjeiden kirjoittamiseen. Esimerkissä I preteritillä viitataan kaukaiseen menneisyyteen.

(14)

– *Nu, a tənžə?*
no ja 2SG.PX3SG
– *Siren pušəm – –.*
kirjoittaa.CNV antaa.PST1.1SG

’No, entä sinä [et kai sinäkin kirjoittanut propagandakirjeitä]? – **Kirjoitin.**’ (PM/MaW: 1022–1023)

Reaalistamiseksi kutsun sellaista kielellistä toimintaa, jossa puhuja haluaa vakuuttaa kuulijan jostakin. Reaalistessaan lausumansa puhuja pyrkii korostamaan kuulijalle, että puhuttu tapahtuma todella tapahtui. Esimerkissä 15 puhuja vakuuttaa muistikuvaansa oikeaksi ja koettaa näin vaikuttaa kuulijan toimintaan. Käytössä on jälleen I preteriti.

(15)

– *Dymov täng, a tä tengečə*
Dymov toveri mutta 2PL eilen
popəšda, mälännə sirəš
puhua.PST1.2PL 1PL.DAT kirjoittaa.INF
lozungvläm puəš sörəšdə.
tunnuslause.PL.ACC antaa.inf luvata.PST1.2PL

’Toveri Dymov, tähän **puhelitte** eilen ja **lupasitte** antaa meille tunnuslauseita kirjoitettavaksi.’ (PM/MaW: 584)

Koska II tyyppin liittomuotoja ei esiinny aineistossani, niiden mahdollisista miratiivisista merkityksistä ei voi sanoa mitään, mutta liittomuotoparadigmaan voi joka tapauksessa todeta liittyvän yksinkertaisia muotoja vähemmän modaalisia merkityksiä, sillä I tyyppin liittomuotoihin ei liity aineistossani kontrastiivisia tai reaalistavia merkityksiä.

Lopuksi

Olen esitellyt kirjoituksessani marin menneen ajan tempusten evidentiaali-

sia ja modaalisia merkityksiä ja pohtinut marin evidentialisen järjestelmän typologista luonnetta. Olen tuonut esiin, että evidentialisuus ei ole marissa itsenäinen semanttinen kategoria niin kuin aiemmin on kuvattu, vaan informaatiolähteen ilmaisua on otollista käsitellä siinä pikemminkin holistisesti muiden eipatiaalisten ilmiöiden rinnalla.

Tempusten evidentialiset merkitykset aktivoituvat ensinnäkin ainoastaan dialogissa, vahvasti puhetieteen kytkeytyvässä ympäristössä. Evidentialisuus on sidoksissa temporaalisuuteen ja aspektuaalisuuteen siten, että esimerkiksi ajallinen etäisyys ja tuloksen korostaminen vaikuttavat siihen, millaiseksi lausuman informaatiolähde tulkitaan. Itse evidentialisten parametrien kohdalla marissa erotellaan binaarisesti suora ja epäsuora tiedonsaanti, mutta merkintä ei ole täysin symmetristä. Epäsuoraa tietolähdettä merkitsevä II preteriti esiintyy aspektuaalis-temporaalisten ominaisuuksiensa mahdollistamana myös merkitsemässä suoraa tiedonsaantia, kun taas tempusjärjestelmässä marginaalisessa osassa olevat liittoaikamuodot vaikuttavat osoittavan evidentialisuuden suhteen tarkkarajaisempaa tietolähteen jaottelua, mitä ei voi pitää typologisesti yleisenä. Modaaliselta kannalta II preteritillä on toisaalta typologisesti yleinen miratiivisuuden merkitys, kun taas yleistiedon koodaamisessa sen ajallisen kaukaisuuden merkitys kumoaa tiedon epäsuoruuteen monissa muissa kielissä liittyvän irreaalisen tulkinnan. I preteriti taas toimii modaalisuuden näkökulmasta kuulijasuuntautuneena realisuuden korostimena.

SILJA-MAIJA SPETS
smespe@utu.fi

Kirjoittaja on tohtorikoulutettava Turun yliopiston suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen oppiaineessa.

Aineslähteet

- PM/MAE = GUBAREV 1959 = Губарев, Виталий 1959: *Павлик Морозов*. Рушла гыч И. М. Смирнов кусарен. Йошкар-Ола: Книгам лукшо марий издательство.
- PM/MAW = GUBAREV 1960 = Губарев, Виталий 1960: *Павлик Морозов*. Арк. Каюшков сарен. Йошкар-Ола: Книгам лыкшы мары издательство.

Kirjallisuuslähteet

- AIKHENVALD, ALEXANDRA Y. 2004: *Evidentiality*. Oxford Linguistics. New York: Oxford University Press.
- ALHONIEMI, ALHO 1985: *Marin kielioppi*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisen kielten opintoja varten X. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.
- COMRIE, BERNARD 1976: *Aspect. An introduction to the study of verbal aspect and related problems*. Cambridge: Cambridge University Press.
- DIEWALD, GABRIELE – SMIRNOVA, ELENA 2011: Evidentiality in European languages. The lexical-grammatical distinction. – Gabriele Diewald & Elena Smirnova (toim.), *Linguistic realization of evidentiality in European languages. Empirical approaches to language typology* s. 1–14. Berlin: De Gruyter Mouton.
- DIXON, R. M. W. 2012: *Basic linguistic theory. Volume 3. Further grammatical topics*. Oxford: Oxford University Press.
- FORKER, DIANA 2018: Evidentiality and its relations with other verbal categories. – Alexandra Y. Aikhenvald (toim.), *The Oxford handbook of evidentiality* s. 65–84. Oxford Handbooks in Linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- GOLOSOV, F. V. – KOZLOV, A. A. 2018 = Голосов, Ф. В. – Козлов, А. А. 2018: Наблюдатель в системе прошедших времен горномарийского языка. – НИУ ВШЭ НИУ ВШЭ – ИЯЗ РАН.

- <https://cyberleninka.ru/article/n/nablyudatel-v-sisteme-proshedshih-vremen-gornomariyskogo-yazyka/viewer> (22.2.2019).
- LAURANTO, YRJÖ 2017: The Projected directive construction and object case marking in Finnish. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri. Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 8 (2) s. 155–190. <https://doi.org/10.12697/jeful.2017.8.2.06>.
- NELSON, DIANE – VEDERNIKOVA, ELENA 2017: Evidentiality in Meadow Mari. Esitelmä seminaarissa Soul Budapest. Budapest, 28.6.2017. <https://slideplayer.com/slide/13483325/> (22.2.2019).
- PENGIŤOV, N. T. – GALKIN, I. S. – ISANVAJEV, N. I. 1961 = ПЕНГИТОВ, Н. Т. – Галкин, И. С. – Исанбаев, Н. И. 1961: *Современный марийский язык. Морфология*. Йошкар-Ола: Марийский научно-исследовательский институт языка, литературы и истории. Марийское книжное издательство.
- PLUNGIAN, VLADIMIR A. 2011: Types of verbal evidentiality marking. An overview. – Gabriele Diewald & Elena Smirnova (toim.), *Linguistic realization of evidentiality in European languages. Empirical approaches to language typology* s. 15–58. Berlin: De Gruyter Mouton.
- SAVATKOVA, A. A. 2002 = Саваткова, А. А. 2002: *Горное наречие марийского языка*. Bibliotheca Ceremissica. Tomus V. Szombathely: Savariae: Berzsényi Dániel Főiskola.
- SKRIBNIK, ELENA – KEHAYOV, PETAR 2018: Evidentials in Uralic languages. – Alexandra Y. Aikhenvald (toim.), *The Oxford handbook of evidentiality* s. 525–553. Oxford Handbooks in Linguistics. Oxford: Oxford University Press.
- SMITH, CARLOTA 1997: *The parameter of aspect*. Toinen painos. Dordrecht: Springer.
- SPETS, SILJA-MAIJA 2020: *Marin kielten menneen ajan tempusten evidentialisuus ja sen alustavaa vertailua tšuvassiin*. Suomen kielen ja suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.
- УТŠАЈЕВ, З. В. 1985 = Учаев, З. В. 1985: *Марий йылме. Факультативный занятийым эртарыме учебный пособие*. Кокымшо ужаш. Марий АССР просвещения министерство темлен. Йошкар-Ола: Марий книга издательство.

Liite. Glossauksessa käytetyt lyhenteet

1	ensimmäinen persoona
2	toinen persoona
3	kolmas persoona
ACC	akkusatiivi
CNG	konnegatiivi
COMB.IMPF1	I liittoperfekti
COMB.PERF1	I liittoperfekti
CONV	konverbi
DAT	datiivi
GEN	genetiivi
ILL	illatiivi
IMP	imperatiivi
INE	inessiivi
INF	infinitiivi
NEG	kieltoverbi
ORD	järjestysluku
PL	monikko
PO	postpositio
PRT	partikkeli
PRTC.PASS	passiivinen partisiippi
PST1	I preteriti
PST2	II preteriti
PX	omistusliite
REFL	refleksiivipronomini
SG	yksikkö
SUP	superlatiivi
VOC	vokatiivi